

ATEBE

Dinî Arařtırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies
e-ISSN: 2757-5616

ATEBE Dergisi | Journal of ATEBE

Sayı: 8 (Aralık / December 2022), 95-114

Mâtürîdî'nin İbn Abbas Rivayetlerine Yaklaşımı

Maturidi's Approach To The Narrations of Ibn Abbas

Davut Şahin

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Associate Professor Dr., University of Ankara Hacı Bayram Veli, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Qur'anic Recitation

Ankara, Türkiye

sahdavut@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-0351-670X

ror.org/05mskc574

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 12 Kasım/November 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 18 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as: Şahin, Davut. "Mâtürîdî'nin İbn Abbas Rivayetlerine Yaklaşımı". *ATEBE* 8 (Aralık 2022), 95-114.

<https://doi.org/10.51575/atebe.1203162>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Davut Şahin**).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Mâtürîdî'nin İbn Abbas Rivayetlerine Yaklaşımı

Öz

Çalışmada İslam tefsir geleneğinin erken dönem müfessirlerinden biri olan Mâtürîdî'nin (ö.333/944) İbn Abbas (ö. 68/687-688) rivayetlerine yaklaşımı incelenmektedir. Bilindiği üzere onun kaleme aldığı *Te'vilâtü'l-Kur'an* dirayet ağırlıklıdır. Ancak eserdeki dirayet içerikli yorumları rivayetten yoksun değildir. Zira tefsirinde az da olsa Hz. Peygambere isnad edilen rivayetlere, bolca sahabe ve tabiine ait rivayetlere rastlanır. Sahabe nesli içerisinde tefsirde ilk sırada yer alan İbn Abbas, *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da da rivayet sayısı bakımından ilk sırayı korumaktadır. Tespitimize göre bu eserde İbn Abbas'a ait 579 rivayet vardır. Bu sayıyla İbn Abbas *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da sahabe arasında ilk sırada yer almaktadır. İbn Abbas'ın önemi aslında rivayet bakımından ilk sırada yer almasıyla ilgili değildir. Mâtürîdî'ye göre genelde sahabenin, özelde İbn Abbas'ın tefsirde ayrı bir önemi vardır. Zira o, tefsiri ayetlerin inişine şahit olan sahabeye özgü bir alan olarak görmektedir. Bilindiği üzere Mâtürîdî, tefsir te'vil ayrımı yapmakta, tefsirin sahabeye te'vilin ise âlimlere ait olduğunu söylemektedir. Onun bu yaklaşımı çalışmada *Te'vilâtü'l-Kur'an*'daki İbn Abbas'a ait 579 rivayet üzerinden incelenmektedir. Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Mâtürîdî tefsirindeki İbn Abbas rivayetleri biçim ve içerik açısından tanıtılmaktadır. Rivayetlerin uzun veya kısa oluşu, ayet içerip içermemesi, İbn Abbas'ın senede Peygamberin sözünü aktaran biri olarak yer alması rivayetlerin biçimsel yönü olarak görülebilir. Rivayetlerin *Te'vilâtü'l-Kur'an*'daki görünümü de bu bağlamda ele alınabilir. Bu hususta önce Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetleri için hem te'vil hem tefsir ifadesini kullandığını belirtmeliyiz. O tefsirinin genelinde sadece sözü söyleyenin ismini zikrederek senedin geriye kalan kısmını hazfettiği için tefsirinde senedin yer alış biçimi üzerinde durma imkânı yoktur. Rivayetin metin kısmını ise Mâtürîdî bazen olduğu gibi alıntılanmakta bazen özetlemekte bazen de başkasına ait sözü zikrettikten sonra İbn Abbas'a ait sözün, aktardığı söze benzediğini söylemekle yetinmektedir. *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da İbn Abbas'a ait rivayetlerin içeriğine gelince rivayetler, hurûf-ı mukattaa, sebab-i nüzul, kıraat, nesh gibi Kur'an ilimleri, kelime açıklamaları, ayet yorumları şeklinde sınıflandırılabilir. O ayetin bazen bir kesitini bazen bütünü yorumlamakta, yorumlarını nüzul dönemi veya sonrası olaylar ile ilişkilendirebilmektedir. Çalışmanın ilk kısmı bu çerçevededir. İkinci kısımda ise Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerini ayeti yorumlamada kullanışı ele alınmaktadır. *Te'vilâtü'l-Kur'an*'a bu açıdan bakıldığında Mâtürîdî'nin farklı tavırlar sergilediği rahatlıkla görülebilir. Zira o, bir âyetin yorumu için İbn Abbas'ın görüşünü bazen benimsemekte, kendi görüşüne dayanak etmekte, bazen başka rivayet zikretmeksizin onun rivayetiyle yetinmekte, bazen onun rivayetini diğer rivayetler içerisine almakta ancak bunlara ilişkin bir değerlendirme yapmamaktadır. Bunun yanı sıra o bazen İbn Abbas tefsirini tercih etmemekte hatta eleştirmektedir. Mâtürîdî'nin İbn Abbas'ın yaptığı yorumu gereksiz gördüğü yerler de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Te'vil, Mâtürîdî, İbn Abbas, Rivayet.

Maturidi's Approach to the Narrations of İbn Abbas

Abstract

In this study, the approach of Mâtürîdî (d. 333 AH/944 CE), one of the early interpreters of the Islamic exegesis tradition, to the narrations of İbn Abbas (d. 68 AH/687-688 CE) is examined. As it is known, *Ta'vilâtul-Qur'an*, which he wrote, is mostly acumen. However, the insightful comments in the work are not devoid of narration. Because, even if there are few narrations attributed to the Prophet in his *tafsir*, there are plenty of narrations belonging to companions and *tabiins*. İbn Abbas, who ranks first in *tafsir* among the generation of Companions, also maintains the first place in terms of the number of narrations in the *Ta'vilât al-Qur'an*.

According to our determination, there are 579 narrations belonging to Ibn Abbas in this work. With this number, Ibn Abbas ranks first among the companions in the *Ta'vilât al-Qur'an*. The importance of Ibn Abbas in this work is not related to the fact that he actually ranks first in terms of narration. According to Mâtürîdî, the Companions in general and Ibn Abbas in particular have an important role in *tafsîr*. Because he sees *tafsîr* as a field specific to the companions who witness the revelation of the verses. As is known, Mâtürîdî distinguishes between *tafsîr* and *ta'vil*, and he says that *tafsîr* belongs to the companions and *ta'vil* belongs to the scholars. This approach of him is examined in the study through the 579 narrations of Ibn Abbas in the *Ta'vilât al-Qur'an*. The study consists of two parts. In the first part, the narrations of Ibn Abbas in Mâtürîdî's *tafsîr* are introduced in terms of form and content. The case that the narrations are long or short, whether they contain verses or not, and Ibn Abbas' appearing in the sanad as someone who quotes the word of the Prophet can be seen as the formal aspect of the narrations. The appearance of the narrations in the *Ta'vilât al-Qur'an* can also be considered in this context. First, we should note that Mâtürîdî used the expression both *ta'vil* and *tafsîr*, among some other words, in the context of Ibn Abbas's narrations. Since he has prepared the rest of the deed by mentioning only the name of the one who said the word throughout his *tafsîr*, there is no possibility to dwell on the way the deed is placed in his *tafsîr*. As for the text part of the narration, Mâtürîdî sometimes quotes it as it is, sometimes summarizes it, and sometimes says that Ibn Abbas' word, after mentioning someone else's word, is similar to the word he quoted. As for the content of the narrations of Ibn Abbas in the *Ta'vilât al-Qur'an*, the narrations can be classified as Qur'anic sciences such as *huruf-u muqataa*, *sabab-i nuzûl*, *qiraat*, *nash*, word explanations, verse interpretations. He sometimes interprets a section of the verse, sometimes the whole of it, and can relate his comments to the events of the period or after the revelation. The first part of the work is in this framework. In the second part, Mâtürîdî's use of Ibn Abbas narrations in interpreting the verse is discussed. When the Qur'an is viewed from this point of view, it can be easily seen that Mâtürîdî exhibits different attitudes. As a matter of fact, he sometimes adopts the opinion of Ibn Abbas for the interpretation of a verse, bases it on his own opinion, sometimes he is content with his narration without mentioning other narrations, sometimes he takes his narration into other narrations, but does not make an assessment about them. In addition, he sometimes does not prefer the *tafsîr* of Ibn Abbas or even criticizes it. There are also places where Mâtürîdî considers Ibn Abbas' interpretation unnecessary.

Keywords: Tafsîr, Ta'vil, Mâtürîdî, İbn Abbas, Narration.

Giriş

İbn Abbas kendi nesli içerisinde tefsirde en çok rivayeti olan sahabidir. O, *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da da rivayet sayısı bakımından bu sırayı korumaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu tefsirde ona ait 579 rivayet vardır.¹ Sahabe içerisinde onu İbn Mesud (ö. 32/652-653) takip eder ki

¹ İbn Abbas'a ait rivayet sayısı tahkikini Bekir Topaloğlu ve Ahmed Vanlıoğlu'nun yaptığı Arapça neşrin fihrisi üzerinden metin karşılaştırması yapılarak tespit edilmiştir. Burada bazen metinde olup fihriste olmayan rivayetler de vardır. Örnek İbn Abbas Kadr Sûresi 4. âyetindeki *min kulli emrin* ifadesini *min kulli'mriin* okumuştur. bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî es-Semerqandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu ve Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005), 17/281. Ancak bu fihriste yoktur. Bazen de fihriste İbn Abbas'ın İbn Mesud'la karıştırıldığı görülmüştür. Örneğin 13. Cildin fihrisinde İbn Abbas maddesinde 104, 295 vd. de İbn Abbas'ın geçtiği ifade edilmiş ancak bu sayfalarda İbn Mesud'un yer aldığı fark edilmiştir.

ona nispet edilen rivayet 334 kadardır.² İbn Abbas'a ait bu rivayet sayısına Mâtürîdî'nin tekrar ettiği rivayetleri, İbn Abbas'ın Hz. Peygamberden nakli dâhil değildir. Mâtürîdî bu rivayetleri yaklaşık olarak aynı sayıda âyet için kullanmıştır, denilebilir. Yaklaşık olarak diyoruz, çünkü İbn Abbas'ın bir âyet için birden çok rivayeti bulunabilmektedir.³ Mâtürîdî de bir rivayeti birden çok âyet için kullanabilmektedir.⁴ Veya bir âyet için İbn Abbas'a ait birden çok rivayet getirebilmektedir.⁵

Mâtürîdî tefsirde sadece kendine dayanak olması için rivayete atıf yapmamaktadır. Zira tefsirinde bazı âyetler için tercihte bulunacak kadar rivayetin bulunması bunu göstermektedir. Ancak o âyetler için her zaman Taberî (ö. 310/923) kadar düzenli bir anlam kategorisi oluşturmamış yani rivayetleri belli anlamlar altında sıralamamıştır. Ancak bu hiç yok da değildir. Örneğin el-En'âm Sûresi 76-78. âyetlerde Hz. İbrahim'in yıldızı, ayı, güneşi tanrı olarak kabul etmeyişine ilişkin tecrübeleri anlatırken o, bu hususta yapılan yorumları üç kategoride incelemiştir.⁶

Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ı ve onun tefsir anlayışı hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Konumuzla ilgili olup öne çıkanlar şunlardır: Talip Özdeş, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*, İstanbul, İnsan Yay., 2003; Ali Karataş, *İmam Mâtürîdî Kur'an'ı Kur'an'la Te'vil*, Yesevi Yayıncılık, 2014. Ömer Faruk Bilgin, *el-Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili*, Emin Yayınları, Bursa, 2015. Veysel Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, İz Yayıncılık İstanbul 2021. Fatma Demirtaş, "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımı ve Öncesinde Pratik Boyut ile Dilsel Kullanımın İzleri," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 2016. Enes Büyük, "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımı ve Bunun Te'vilât'teki Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 213-232. İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 67-93. Şaban Ali Düzgün. "Maturidi'nin Kur'an Yorum Yöntemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 10 (2012), 1-18. Veysel Gengil, "Mâtürîdî'de Tefsir Te'vil Ayrımı Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi*

² Yukarıda verilen sayı *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ın Arapça neşrinin fihristi esas alınarak tespit edilmiştir. Buna İbn Mesud'un tekrar eden rivayetleri ve Hz. Peygamberden yaptığı nakiller dâhildir.

³ Örneğin Bakara Sûresi 197. âyetteki femer fereða (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/399-400), el-En'âm Sûresi 138. âyetteki hiçr (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5/225-226), Tevbe Sûresi 3. âyetteki yevmi'l-ħacci'l-ekber (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/385-386), Şûrâ Sûresi 1. âyetteki ħamîm 'ayn sîn kaf (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 13/159), ifadelerine ilişkin İbn Abbas'ın ikişer rivayeti vardır.

⁴ Örneğin İbn Abbas el-Mâide Sûresi 94. âyet için kullandığı rivayeti aynı sûrenin 95. âyet için (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/334, 341), en-Nisâ Sûresi 43. âyetteki 'abiri sebîl için kullandığı rivayeti (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/243), Tevbe Sûresi 60. âyetteki aynı kelime için de kullanmıştır (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/396).

⁵ Örneğin Mâtürîdî en-Nisâ Sûresi 103. âyetinin inne-ş-şalate kanet 'ale'l-mu'minîne kitaben mevkûtâ kısmı için İbn Abbas'tan 4 rivayet aktarmaktadır (bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/21-22).

⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5/113-115.

55/3 (2019), 805-839. Celal Kırcı, "Ebü Mansur el-Maturidi'nin Tefsir ve Te'vil Anlayışı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 281-295. Bu çalışmalarda tefsir-te'vil ayrımı, rivayetler, sahabe rivayetleri ve genel olarak İbn Abbas rivayetleri üzerinde durulmakta ve tespitlerde bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda konu doğrudan İbn Abbas rivayetleri olmadığı için *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'daki İbn Abbas rivayetlerinin sayısı, buldukları yerler, rivayetlerin biçim ve içeriği, Mâtürîdî'nin bunları ele alış biçimi bir bütünlük içerisinde işlenmiş değildir.

Çalışmamız *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'daki tüm İbn Abbas rivayetlerini dikkate alarak Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerine yaklaşımını ele alması ve tespitlerde bulunması yönüyle öne çıkmaktadır. Burada Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerine yaklaşımı; rivayetlerin sayısı, *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da buldukları süre ve âyetler⁷ rivayetlerin biçim ve içeriği, Mâtürîdî'nin bunları ele alış biçimi yönleriyle incelenmektedir. Konu iki başlık altında işlenmiştir; Birincisi, Mâtürîdî tefsirinde yer alan İbn Abbas tefsirinin şekil ve içeriğidir. *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da yer alan İbn Abbas'ın Hz. Peygamberden yaptığı nakiller, kendi yaptığı yorumların şekilsel yönü onun tefsirinin biçimsel yönü olarak görülebilir. İçeriksel yönü ise kıraat, sebab-i nüzul gibi Kur'an ilimleri, kelime açıklaması, âyetten kastedilen mana, âyetin genel yorumu gibi kendi yorumları içerisinde yer alan hususlardır. İlk olarak bu iki husus üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmı ise Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerini ele alışıdır. Bu çerçevede Mâtürîdî'nin İbn Abbas tefsirini benimseyişi veya eleştirisi örneklerle işlenmektedir. İkinci kısımda yapılacak tespitler Mâtürîdî'nin âyetleri yorumlamada izlediği yöntemle yakından ilgili olduğu için bu hususun burada yönlendirici olduğu söylenmelidir. Örneğin o bazen âyeti yorumlama bağlamında zikrettiği rivayetleri sadece zikretmekle yetinir. Bu yüzden Mâtürîdî tefsirinde İbn Abbas rivayetlerinin bir kısmında herhangi bir değerlendirme görülmez. Söz konusu rivayetler tercih yapmadığı rivayetler şeklinde kategorize edilerek çalışmaya yansıtılmıştır.

1. Mâtürîdî Tefsirinde İbn Abbas'a Ait Tefsirlerin Biçim ve İçeriği

Çalışma Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerine yaklaşımını ele aldığı için İbn Abbas rivayetleri hakkında genel bir malumat vermek uygun olacaktır. Burada ona ait rivayetler şekil ve içerik açısından tanıtarak çalışmanın ikinci kısmı yani "Mâtürîdî'nin İbn Abbas Rivayetini Ele Alışı" başlığına zemin hazırlanmış olacaktır.

1.1. İbn Abbas'a Ait Tefsirlerin Biçimsel Yönü

Te'vilâtü'l-Kur'an'da İbn Abbas bazen sözün sahibi bazen de Hz. Peygamberin sözlerini aktaran önemli bir isim olarak dikkat çekmektedir.⁸ Bu başlık altında İbn Abbas'ın, Hz.

⁷ Çalışmanın sonunda Ek 1'de verilen tablo bu içeriktedir.

⁸ Örneğin İbn Abbas el-Mâide Sûresi 6. âyetinin iza kımtum ile ş-şalati feğsilû vucûhecum kısmı için Hz. Peygamberden nakilde bulunmaktadır. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/167.

Peygamberin sözlerine dair nakilleri değil, kendisine ait sözlerin biçimsel yönüne değinilecektir. Ayrıca bu rivayetleri işleyen Mâtürîdî olduğu için Mâtürîdî'nin rivayeti eserine ele alış biçimi de konu edilecektir.

İbn Abbas'ın yorumu olan rivayetlere şekilsel açıdan bakıldığında bu rivayetlerden bir kısmının âyet içerdiği veya âyete atıfta bulunduğu⁹ diğer bir kısmının içermediği veya atıfta bulunmadığı görülür.¹⁰ Açıklamalar genelde üç beş satırdır. Ancak âyetle nüzul dönemi yaşanmış olaylar arasında bağlar kuran ve söz konusu olayı anlatan rivayetler uzun olabilmekte hatta bir sayfaya varabilmektedir.¹¹ Mâtürîdî'nin bazen rivayetleri kısaltarak ilgili yeri almakla yetindiği anlaşılmaktadır. Zira o, "İbn Abbas'ın genişçe aktardığı hadis içinde şöyle bir ifade de vardı." diyerek sadece konuyla alakalı yeri alıntılanmaktadır.¹²

Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerini kullanma şekline gelince rivayetler sened ve metin açısından ele alınabilir. O genelde rivayetlerin senedini hafız ederek verdiği için rivayetler sened açısından değil, metin açısından ele alınabilir. Rivayetleri metin açısından incelemeye geçmeden Mâtürîdî'nin, âyetleri yorumlama sürecinde İbn Abbas'a ait sözleri alıntılarken yer verdiği bazı kalıplara değinmek uygun olacaktır. Bu sayede onun İbn Abbas için tefsir veya te'vil ifadesini kullanıp kullanmadığı görülecektir. Bu kalıplar tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:¹³

⁹ Mâtürîdî'nin Ra'd 13/17. âyetine getirdiği rivayet için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/410.

¹⁰ Mâtürîdî'nin; "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olasınız." anlamındaki el-Araf 158. âyet bağlamında İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu bir grup sahabiden; "İmamın arkasında namaz kılanın kıraati yoktur." anlamına gelen rivayeti nakletmesi buna örnek olabilir. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 6/158.

¹¹ İbn Abbas'a ait uzunca rivayet için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 10/103-104.

¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 10/99.

¹³ Bu kalıpların tespiti şamile programı yardımıyla yapılmıştır. Söz konusu kalıpların geçtiği bir yer gösterilerek yetinilecektir.

25. يذكر، 24. خَيْرٌ سَيِّئًا، 23. ذكر، 22. روي، 20. يقول، 19. قال، 18. قَوْلٌ، 17. فَسَّرَ، 16. اهلُ التأويل-ابن عَبَّاسٍ - 15. تأويل، 14. تأوَّل

Özellikle bu kalıplar içerisinde مَاتُورِدِي'nin yanı sıra تَأْوِيل ve türevlerinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Zira Mâtürîdî tefsirinde bir sahabe olan İbn Abbas'ın görüşü zikredilirken تَأْوِيل ve türevleri değil فَسَّرَ ve türevlerinin kullanılması beklenirdi. Demek ki Mâtürîdî'ye göre İbn Abbas tefsirin kendisine özgü kılındığı sahabe sıfatını her zaman taşımamaktadır. Bu husus “Mâtürîdî'nin İbn Abbas Tefsirini Ele Alışı” başlığı altında işlenecektir. *Te'vilâtü'l-Kur'an*'daki İbn Abbas'a ait rivayetlerin biçimsel açıdan görünüşü özetle şöyledir: Bazen bir kaynaktan alınan İbn Abbas rivayeti olduğu gibi aktarılmakta²⁶ bazen başka bir isme ait olan sözün peşinden; “İbn Abbas'ın da böyle söylediği rivayet edilmiştir.”²⁷ denmekte bazen ise Mâtürîdî kendi ifadeleriyle rivayeti özetlemektedir. Son durumda o; “Bu görüş İbn Abbas'a aittir.” şeklinde ifadeler kullanılmaktadır.²⁸

1.2. İbn Abbas'a Ait Tefsirlerin İçeriksel Yönü

Mâtürîdî tefsirinde yer alan İbn Abbas rivayetlerini; Kur'an ilimlerine dair açıklamaları,²⁹ kelime açıklaması, âyetten veya belli bir bölümünden kastedilen mana, âyetin geneline ilişkin yorum biçiminde sınıflandırabiliriz. Bunlara ilişkin varsa farklı yönleri belirterek konuyu somut hale getirmek için birer örnek vermek istiyoruz.

¹⁴ Â-i İmrân 3/112, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/391; Zümer 39/6, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/300.

¹⁵ en-Nûr 24/35, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/164.

¹⁶ en-Nûr 24/47, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/186; Benzer ifade el-Ahzâb 33/50. âyet bağlamında geçmektedir. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 11/368

¹⁷ el-A'râf 7/200, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/148.

¹⁸ el-Bakara 2/78, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/165.

¹⁹ el-Fâtiha 1/6, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/21.

²⁰ el-Enfâl 8/70, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/271.

²¹ el-Fâtiha 1/1, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/13.

²² en-Nisâ 4/176, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/128.

²³ el-Mâide 5/106, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/366.

²⁴ en-Nisâ 4/128, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/158.

²⁵ et-Tevbe 9/62, bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/399.

²⁶ Mâtürîdî'nin en-Nisâ 3/142. âyetine getirdiği rivayet için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/81-82.

²⁷ Mâtürîdî'nin el-Enfâl 8/66. âyetine getirdiği rivayet için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/261-262.

²⁸ Mâtürîdî'nin Yûnus 10/10. âyetine getirdiği rivayet için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/21.

²⁹ Kur'an ilimlerine dair yapılan açıklamaların tefsir olmaktan çok tefsire yardımcı ilimler olarak anlaşılması kanaatinde olduğumuzu burada belirtmek isteriz.

1.2.1. Kur'an İlimlerine Dair Açıklamaları

Mâtürîdî tefsirinde Kur'an ilimleri bağlamında hurûf-ı mukattaa, kıraat, esbâb-ı nüzûl ve neshe ilişkin İbn Abbas rivayetlerini bulmak mümkündür. Onun hurûf-ı mukattaa ile ilgili yorumları tespit edebildiğimiz kadarıyla beş sûrede geçer. Bunlar Bakara, Meryem, Yâsîn, Mü'min ve Şûra sûreleridir. Mâtürîdî, Bakara Sûresi birinci âyetteki elif lâm mim'in; "Ben Allah'ım en iyi bilenim." anlamına geldiğini söylemiştir.³⁰ Meryem Sûresinin ilk âyetindeki her harfi sanki o, bu harflerden birini içinde barındıran Allah'ın bazı isim veya sıfatlarının rumuzu olarak anlamıştır. Ona göre kâf, el-Kerîm; hâ, el-Hâdî; yâ, el-Hakîm; 'ayn, el-'Alîm; şâd, eş-Şâdiqtır.³¹ Yâ-sîn için ise o; "Ey İnsan! Ey Muhammed!" anlamı verir.³²

Mâtürîdî tefsirinde Kur'an ilimleri çerçevesinde değerlendireceğimiz bir diğer rivayet grubu kıraate ilişkindir. Onun bu hususta danışılan kişi olduğu anlaşılmaktadır.³³ Mevcut mushaftan farklı okuyuşuna verilecek örnek en-Necm Sûresi 12. Âyetteki; "Yoksa siz onu tartışıyor musunuz?" anlamındaki "efetumârûnehû" ifadesine ilişkindir. Söz konusu âyette Allah, Hz. Peygamber'in Cebrail (a.s.)'i gördüğünü tartışan kişilere hitap etmektedir. Bu âyetteki "efetumârûnehû" ifadesini İbn Abbas ve İbn Mesud "efetemrûnehû" şeklinde okurlar. Bu durumda anlam; "İnkâr mı ediyorsunuz?" olur.³⁴

Mâtürîdî tefsirinde İbn Abbas'a ait sebab-i nüzul rivayetlerine gelince buna el-Mâide Sûresinin 2. âyetine dair zikrettiği rivayet örnek verilebilir. Onun bildirdiğine göre müşrikler

³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 1/27.

³¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 9/115.

³² O ayrıca Yâ-sîn'in Habeşçe olduğunu söylemiştir. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 12/59. Yine İbn Abbas el-Mü'min Sûresi 1. âyetiyle (ha-mim) ilgili olarak "Allah'ın isimlerine dair hece harfleridir" der. bk. *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 13/7.

³³ en-Necm 53/15. âyetinde cennetu'l-me'va (İbn Abbas'ın okuyuşu mushaftaki ile aynı) bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 14/198.

³⁴ el-Bakara 2/137. âyetinde bi mişli mâ âmentum, İbn Abbas'ın okuyuşu bi mâ/bi'l-lezi âmentum Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 1/255-256; en-Nisâ 4/160 Haremna aleyhim tayyibatin uhillet lehum (İbn Abbas'ın okuyuşu mushafta aynı) bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 4/106; el-Ahkâf 46/28 âyetinde ve zâlike ifkuhum ve mâ kânû yefterûn İbn Abbas'ın okuyuşu ve zâlike efekehum ve mâ kânû yefterûn. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 4/28-283, (Mâtürîdî bu kıraati yu'fekûn kelimesinin geçtiği el-Mâide 5/75 âyetinde zikretmektedir); el-Mâide 5/112 âyetinde yeste'î'u İbn Abbas okuyuşunda teste'î'u. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 4/374; el-En'am 6/138 âyetinde hirc İbn Abbas okuyuşunda hirc. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 5/226; et-Tevbe 9/90 âyetinde mu'azzirûne İbn Abbas okuyuşunda mu'zirûne. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 6/430; Hud 11/28 âyetinde "enulzimukumûha ve entum leha kârihun" İbn Abbas okuyuşunda "enulzimukumûha min şetri enfusinâ ve entum leha kârihun". bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 7/161; İbrahim 14/46 âyetinde ve in kâne mekruhum İbn Abbas okuyuşunda ve in kâde mekruhum. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 7/521; el-Kamer 54/7 âyetinde huşşa'an İbn Mesud'un okuyuşunu doğru bulan İbn Abbas'ın okuyuşu hâşi'an. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 14/230; el-Kiyâmet 75/28 âyetinde zanne İbn Abbas'ın okuyuşu eykane. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 16/306.

Kâbe'de haccettikleri, hedy kurbanlarını kestikleri ve hac mekânlarına gereken saygıyı gösterdikleri esnada Müslümanlar saldırı yapmaya niyetlenmiş Allah da bunun üzerine onlardan O'na ait işaretlere, haram aya saygısızlık etmemelerini salık veren âyeti indirmiştir.³⁵ İbn Abbas nesh ifadesini kullanmasa da Enfal Sûresi 67. âyet bağlamında bildirdiği görüş neshe dairdir, denilebilir. Âyet Bedir gününde düşmanlara üstünlük kurmadan esirler alan Hz. Peygamber ve arkadaşlarına yöneliktir. İbn Abbas'ın yaptığı açıklamaya göre esirlerin mal karşılığında bırakılması Müslümanların sayısının az olduğu Bedir günüyle ilgilidir. Müslümanların sayıları çoğaldığında ve güçlendiklerinde Allah esirlerle ilgili Muhammed Sûresi 4. âyeti indirmiştir. Bu âyete göre onları öldürme, köleleştirme veya fidye karşılığında serbest bırakma seçenekleri sunulmuştur.³⁶

1.2.2. Kelime Açıklaması

İbn Abbas'ın Kur'an kelimelerine ilişkin yaptığı açıklama üç kategoride toplanabilir. İlki kelimenin manası, ikincisi kelimenin manasıyla birlikte lehçesi veya dili, üçüncüsü kelimenin Kur'an'da kullanıldığı genel anlamı. Konuyu somut hale getirmek için ilk kategoriden başlamak üzere bunlara birer örnek vermek istiyoruz. el-Hicr Sûresi 26. âyette ilk insanın yaratılış maddesi konu edilirken *şalşal* kelimesi kullanılmaktadır. İbn Abbas kelimeye, "vurulduğunda ses çıkaran" manası vermiştir.³⁷

İbn Abbas'ın kelimenin manasını dil lehçe vurgusuyla açıklamasına ise el-Enbiyâ Sûresi 98. âyette geçen *haşab* kelimesi için yaptığı açıklama örnek olabilir. Söz konusu âyette puta taparak Allah'ın birliğini inkâr eden kimselere kendilerinin ve Allah'tan başka taptıklarının cehennemin yakıtı olduğu bildirilmektedir. Bu âyette geçen "yakıt" anlamındaki *haşab* kelimesi için İbn Abbas'ın "bu Habeşcede *haṭab* yani 'odun' manasınadır" demektedir.³⁸

Şimdi de onun bir kelimenin Kur'an'da hep aynı anlama geldiğini söylediği açıklamaya örnek verelim. O bu açıklamayı el-Hâkka Sûresi 29. âyette bulunan *sultân* kelimesi için yapmaktadır. Bu âyet kitabı sol tarafından verilen kimsenin pişmanlığına ilişkin; "Gücüm gitti." sözünü içermektedir. İşte genelde "güç" ve "saltanat" manası verilen bu kelime için İbn Abbas; "Kur'an'da geçen bütün *sultân* kelimeleri 'kanıt' ve 'delil' anlamına gelir." demektedir.³⁹

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 4/134.

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 6/287

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 8/26.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 9/325.

³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 16/72. Aynı kategorideki rivayetler için bk. el-Fâtiha 1/5. âyetteki 'ibade kelimesi. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1/19.

1.2.3. Âyetin Tamamının veya Bir Bölümünün Manasını Açıklaması

İbn Abbas'a ait bazı rivayetlere baktığımızda onun, âyetin tamamının veya bir bölümünün manasını açıkladığını görürüz. Şimdi bu iki hususu içeren açıklamasına örnek verelim. en-Nisâ Sûresi 171. âyette kitap ehline hitaben dinlerinde aşırı gitmemeleri Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememeleri istenmektedir. İbn Abbas bu âyeti bir bütün olarak ele alıp burada kastedilenin Allah'a çocuk ve eş isnad etmemek olduğunu söylemektedir.⁴⁰ İbn Abbas'ın âyetin bir bölümünden kastedilen manayı açıklamasına ise en-Nisâ Sûresi 146. âyetteki tövbe edenlere getirdiği yorum örnek verilebilir. Allah en-Nisâ Sûresi 145. âyette münafıkların cehennem ateşinin en alt tabakasında olacaklarını bildirmekte, ardından 146. âyette bu cezadan istisna edilecek kimseleri haber vermektedir. Bunlar arasında tövbe edenler de vardır. İbn Abbas bahsi geçen tövbe edenlerin nifak hususunda tövbe edenler ve amellerini düzeltenler olduğunu söylemektedir.⁴¹ Böylece o, âyetin bağlamını dikkate alarak ifadeden kastedilen manayı açıklamış olmaktadır.

1.2.4. Âyetin Geneline İlişkin Yorum Yapması

İbn Abbas bazen âyetin tamamı veya bir kesitine ilişkin değil de geneline dair bir yorum yapar. Bunu el-En'âm Sûresi 71. âyete ilişkin açıklamada görmek mümkündür. Söz konusu âyette Allah, Hz. Peygamberden kendisinin ve müminlerin müşriklere uymayacaklarını, iman üzere olduklarını, bir taraftan şeytanların saptırmaya çalıştığı diğer taraftan müminlerin doğru yola çağırdığı yolunu şaşırmış kimse gibi olmak istemediklerini söylemesini talep etmektedir.

İbn Abbas bu âyetin Allah'ı bırakıp da putlara tapmaya davet edenler ile yalnız Allah'a ibadet etmeye çağırınlar için bir darb-ı mesel olduğunu bildirmekte, âyette belirtilen yoldan çıkmış kimseyi doğru yola çağırmayı şu ifadeyle somutlaştırmaktadır: “Bu, tıpkı bir münadinin nereye gideceğini bilmeyen kimseye; ‘Ey falanca kişi, hak olan yola gel.’ diye çağırması gibidir.”⁴²

1.2.5. Âyetin Anlamını Nüzul Dönemi Sonrası Olayla İlişkilendirmesi

İbn Abbas'ın açıklamaları incelendiğinde onların bir kısmının nüzul dönemi sonrası olayla ilişkili olduğu görülür. O iki âyeti Emevi yönetimiyle ilişkilendirerek yorumlamaktadır. İlki söz konusu devletin zamanında gerçekleşen olaylarla ilgilidir. O, Emevî devleti zamanında gerçekleşen olayları Muhammed Sûresi 22. âyetle ilişkilendirmektedir. Bu âyet; “Yeryüzünde kötülük çıkarır ve yakınlık bağlarını parça parça edersiniz.” anlamındadır. İbn Abbas bu âyet bağlamında şöyle demektedir: “Bu âyetin hükmü yaşandı, Ümeyye oğulları bu ümmetin yönetimini üstlendiler hemen sonra (bu) âyette belirtilen kötülüğü yaptılar ve akrabalık bağlarını

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 4/117-118.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 4/89.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 5/102-103.

parça parça ettiler. O insanların Resûlullah ile akrabalık bağları vardı, ama bunlar Cenâb-ı Hakk'ın bu âyette belirttiği kötülüğü yaptılar.⁴³

İbn Abbas'ın Emevî devletiyle ilişkilendirdiği diğer husus, o devletin yıkılıp yerine kurulacak devletle ilgilidir. Bu yaklaşımı eş-Şuarâ Sûresinin 4. âyetine ilişkin getirdiği yorumda sergilemiştir. Bu âyette Allah müşrikleri kastederek “Biz istesek gökten onlara öyle bir mucize indiririz ki, o zaman hepsi ona boyun eğmek zorunda kalırlar” buyurmaktadır. Âyetin “ona boyun eğmek zorunda kalırlar” kısmı için İbn Abbas, “Gelecekte Ümeyye oğullarını egemenliği altına alan bir devletimiz olacak, onlar bazı zorluklar yaşadktan sonra devletimizi tanyacaklar, üstünken düşkün hale geleceklerdir.”⁴⁴ Aslında bu örneklere baktığımızda Mâtürîdî'nin İbn Abbas açıklamaları için tefsir kelimesinin yanında niçin te'vil kelimesini de kullandığı anlaşılır hale gelir. Zira sahabi nüzul dönemine şahit olduğu için belki de o ortam temelinde açıklamalar yaptığı için tefsir ona aittir. Ama bu örneklerde İbn Abbas'ın nüzul dönemi değil, sonrası döneme ait açıklamalarına şahit oluyoruz. Öyleyse onun bu kabilden açıklamaları tefsir değil, te'vil olarak değerlendirilebilir.

2. Mâtürîdî'nin İbn Abbas Rivayetini Ele Alışı

Mâtürîdî bir âyetin yorumu için bazen İbn Abbas'ın görüşünü benimsemekte bazen başka rivayet zikretmeksizin onun rivayetiyle yetinmekte, bazen rivayetler içerisinde onun rivayetini de almakta ancak bunlara ilişkin bir değerlendirme yapmamaktadır. Ayrıca o bazen İbn Abbas tefsirini tercih etmemekte hatta eleştirmektedir. Mâtürîdî'nin İbn Abbas'ın yaptığı yorumu gereksiz gördüğü yerler de bulunmaktadır. Onun İbn Abbas rivayetlerini benimsemesi ve tek yorum olarak aktarması İbn Abbas'ın sahabe olmasıyla ilişkilendirilerek beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Ama diğer hususlar onun rivayetleri ele alış biçimi ve İbn Abbas'ın yorumlarında seçici davranması ile ilgilidir, kanaatindeyiz. Maturidi'nin İbn Abbas'a ait rivayetler içerisinde benimsediği hatta yorumuna dayanak yaptığı rivayetler olduğu gibi benimsemediği eleştirdiği hatta ayet yorumu için gereksiz gördüğü rivayetler de bulunmaktadır. Şimdi tespitlerimizi örneklerle somutlaştırmaya çalışalım.

2.1. İbn Abbas Rivayetini Benimsemesi

Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetini benimsediğini ya onun görüşünü naklettikten sonra; “Bu görüş daha uygundur.” şeklindeki sözlerinden ya rivayeti kendi yorumuna dayanak edinmesinden anlıyoruz. Ayrıca Mâtürîdî'nin içinde İbn Abbas'a ait rivayetin de bulunduğu rivayetleri ayetin altına sıraladıktan sonra; “Hepsi aynı anlama gelir.” deyip bırakması da çoğu zaman onun tefsirini benimsemesi bağlamında değerlendirilebilir. Bu hususa dair bir örnek vermek istiyoruz. el-En'âm

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 13/406.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/285. Diğer bir örnek için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/28.

Sûresi 15. âyette Peygamberimizden muhataplarına Rabb'ine isyan etmesi durumunda ahirette azaba çarptırılacağından korktuğunu söylemesi istenmektedir. Mâtürîdî bu âyetin altına ilk olarak İbn Abbas'ın şu açıklamasını getirmiştir: “Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine de ki: Ben Rabbime isyan edersem, yani başkasına kullukta bulunursam, büyük günün azabına çarptırılacağımdan korkarım, yani o büyük azaba uğrayacağımı biliyorum.” İbn Abbas'ın açıklamasından sonra Mâtürîdî bu açıklamayı destekler mahiyette şu sözleri söylemekte ve bu görüşün uygun olduğunu tasdik etmektedir. O şöyle der: “Mekkeliler Hz. Peygamberden davasından vazgeçmesi ve önceki dinine dönmesi karşılığında mallarını ona vermeyi teklif etmişlerse, o da bu teklife karşılık böyle yapması durumunda azaba uğrayacağını bildiğini söylemiş olması mümkündür. Bu doğru bir yorumdur.”⁴⁵

2.2. İbn Abbas Rivayetini Tek Yorum Olarak Aktarması

Mâtürîdî'nin âyetin tefsirine yönelik İbn Abbas rivayetini tek rivayet olarak zikretmiş olması ulaşabildiği başka rivayet olmadığından kaynaklanıyor olabilir. Veya o rivayet dışında ona göre kayda değer başka rivayet olmadığı için sadece onu zikretmiş olabilir.⁴⁶ Mâtürîdî'nin bir âyetin tefsiri için İbn Abbas rivayetini tek rivayet olarak aktarmasına iki örnek vermek istiyoruz: Birincisi en-Nisâ Sûresi 146. âyetteki “dini yalnız Allah'a has kılanlar” ifadesine ilişkindir. Bu âyetin öncesinde münafıkların cehennemden en alt tabakasında oldukları, onlara hiç kimsenin yardım edemeyeceği belirtilmektedir. Örnek verdiğimiz âyette ise bu cezadan istisna olan kimseler bildirilmekte onlar arasında da dini yalnız Allah'a has kılanlar sayılmaktadır. İbn Abbas âyetin bağlamına uygun olarak bu ifade için; “Riyakarlık yapmazlar onların içleriyle dışları birdir veya daha güzeldir.” yorumu yapmaktadır. Mâtürîdî de bu ifade için sadece bu rivayeti zikretmektedir.⁴⁷

Mâtürîdî'nin İbn Abbas tefsirini tek yorum olarak vermesine diğer örnek yine en-Nisâ Sûresi 156. Âyette İsrailoğullarının lanetlenmelerinin bir nedeninin de Hz. Meryem'e büyük iftira atmaları olduğu bildirilmektedir. İbn Abbas âyette açıklanmayan bu iftiranın zina iftirası olduğunu söylemekte, Mâtürîdî de bunu tek açıklama olarak sunmaktadır.⁴⁸

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 5/23-24. Nitekim el-En'am Sûresi 13. âyetle ilgili olarak İbn Abbas'tan sebeb-i nüzul rivayeti gelmektedir. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 5/22.

⁴⁶ Bu tür durumlarda söz konusu âyetin tefsiri için başka rivayetlerin olup olmadığını görmek amacıyla Taberi tefsirine bakılabilir.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 4/89.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 4/100.

2.3. Rivayetleri Zikretmekle Yetinmesi

Bu başlık altında Mâtürîdî'nin görüş belirtmeksizin İbn Abbas, diğer sahabiler ve tabiinden naklettiği rivayetler konu edilecektir. Bu hususa ilişkin çokça örnek bulmak mümkündür. Konuyu uzatmamak adına Mâtürîdî'nin rivayetleri zikretmekle yetinmesine iki örnek verilecektir.

Birincisi el-Bakara Sûresi 34. âyette Allah'ın meleklerden Hz. Âdem'e secde etmesini istemesi bağlamında Mâtürîdî'nin yer verdiği rivayetlere ilişkin sergilediği tavidir. Mâtürîdî bu konuya ilişkin biri sahabi diğer ikisi tabiinden olmak üzere üç rivayete yer vermiştir. Rivayetler şu şekilde sıralanmıştır: İbn Cüreyc'e (ö. 150/767) göre Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi işaretlemiş; yüzünü yere koyarak (Allah'ın dışında) birine secde etmek caiz değildir. İbn Abbas ise Meleklerin secdesinin ibadet amaçlı değil, selamlama amaçlı olduğunu söylemektedir. Bu konuya ilişkin Katâde (ö. 117/735) ise itaat Allah'adır, Âdem'e secde hürmet çerçevesinde olmuştur, demektedir. Mâtürîdî bu görüşleri verdikten sonra bir tercihte bulunmaksızın asıl gerçeği Allah'ın bildiğini söyleyerek İblis'in melek veya cin olduğu hususunu işlemeye koyulur.⁴⁹

Mâtürîdî'nin görüş belirtmeksizin İbn Abbas, diğer sahabiler ve tabiinden naklettiği rivayetlere diğer örnek Yûsuf Sûresi 100. âyete ilişkindir. Bu âyette Hz. Yûsuf'un anne babasına kavuştuğunda onların ona secde etmesinden bahsedilir. Mâtürîdî; "Hepsi onun huzurunda yere kapandılar." ayetine ilişkin üç görüş zikreder. Birincisi, bir kısım te'vil ehline göre o dönemdeki insanların selamlaşmaları önlerinde secde etmek biçiminde idi. İkincisi, bu ifade; "Zelil bir halde ona itaat ettiler." anlamına gelebilir. Üçüncü görüş ise secde Allah'a yapılmıştır. Çünkü Allah aile fertleri arasındaki düşmanlığı kaldırmış onları bir araya getirmiştir. Son görüş İbn Abbas'a aittir.⁵⁰ Mâtürîdî bu görüşler arasında tercihte bulunmamaktadır.

Mâtürîdî'nin birçok rivayet zikrettikten sonra tercihte bulunmadan veya görüş bildirmeden diğer âyet yorumuna geçmesinin muhtemel nedenleri olabilir. Onlardan biri Hz. Peygambere hitaben gelen âyetlerin içeriğini Hz. Peygamber'in bilebileceği yönündeki düşüncesidir. O bu düşüncesini el-Kevser Sûresi bağlamında ifade etmektedir. Ona göre Kevser Sûresi doğrudan Hz. Peygambere hitap etmektedir. Muhatap başkası değil, bizzat kendisidir. Bu yüzden sûrede geçen "şalât, naır, kevser" ve diğer kavramların anlamını ancak Resûlullah bilir. Biz bu âyetlerin tefsirini yapmaya kalkışmayız. Böyle yaparsak Allah'la ilgili gerçekte olmayan iddiaları ileri sürme tehlikesi ile karşı karşıya kalabiliriz. Öyleyse en uygun olan bu hususta yorum yapanların görüşlerini aktarmaktır."⁵¹ demektedir.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/83.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7/363.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/348.

Birden çok rivayete yer verdiği yorumlarda bir rivayeti tercih etmemesinin diğer nedeni, rivayetlerdeki anlamların her birini o âyet için mümkün görmesidir. O bu hususu; “Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder.” anlamındaki el-Ankebût Sûresi 45. âyet kesitini yorumlarken izhar eder. Mâtürîdî ilk önce İbn Mesûd, Übey b. Kâ'b (ö. 33/654 [?]) ve Hafsa'nın (ö. 45/665 [?]) Mushaflarında bu ayetin kıraatini zikreder. Söz konusu sahabelerin özel Mushaflarında âyet; “Namaz iyiliği emreder, hayâsızlık ve kötülükten alıkoyar.” şeklindedir. Daha sonra Mâtürîdî, Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) Hz. Peygamber'den yaptığı nakle yer verir. Bu nakilde Hz. Peygamber, “Namaz kimin hayâsızlık ve kötülüğüne engel olmuyorsa o ancak onun için Allah'ın azabını gazabını artırır.” der. Bu hususta Selmân-ı Fârisî'nin (ö. 36/656 [?]) “Allah'ın sizi anması sizin O'nu anmanıza göre daha değerlidir.” dediği rivayet edilir. Mâtürîdî burada İbn Abbâs'ın görüşünü de zikreder. İbn Abbâs “Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder.” âyetine ilişkin iki mananın söz konusu olabileceğini söyler: “Birincisine göre diğer iyi işlere nispetle Allah'ı anmak daha değerlidir. Diğer anlam Selmân-ı Fârisî'nin söylediğidir ki o da şudur: Allah'ın sizi anması sizin O'nu anmanıza göre daha değerlidir. Dahhâk'ın (ö. 105/723) bu husustaki görüşü ise kulun Allah'ın helal kıldığını hatırlayıp onu yapması haram kıldığını hatırlayıp ondan kaçınmasıdır. Katâde'nin açıklaması ise şöyledir: En önemli iş Allah'ı anmaktır.”⁵²

Mâtürîdî; İbn Mesûd, Übey ve Hafsa'nın mushaflarında âyetin kıraatini, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Peygamberden naklini, Selmân-ı Fârisî'nin, İbn Abbâs'ın ve Dahhâk'ın sözlerini âyetin altına yukarıdaki gibi yerleştirdikten sonra âyet hakkında söylenenleri kastederek şöyle demektedir: “Bu beyanın aslı, yukarıda açıkladığımız çeşitli yorumlardır.”⁵³

Mâtürîdî'nin İbn Abbas, diğer sahabe ve tabiin rivayetlerini değerlendirmeye tabi tutmaksızın bir âyet için nakletmesi onun te'vil anlayışıyla da ilişkilendirilebilir. Zira o te'vil yapan kişinin aslında şöyle demiş olduğunu ifade etmektedir: Bu ilahi beyanın şu ve şu manaları taşıma ihtimali vardır. Dile getirdiklerim insanın söyleyebileceği hususların bir kısmıdır. Kur'an'ın içerdiği hikmeti yalnızca Allah bilir.⁵⁴ Dolayısıyla o rivayetleri değerlendirmeden zikretmekle muhtemel manaları sergilemiş olmaktadır.

2.4. Farklı Rivayetleri Aynı Anlamda Değerlendirmesi

Mâtürîdî bazı âyetlerin yorumunda, içinde İbn Abbas'ın rivayetinin de bulunduğu farklı görüşleri tatad ettikten sonra, “Bunların hepsi aynı anlama gelir.” gibi bir açıklama yapar. Böylece o rivayetleri anlam bakımından tek noktada toplar. Bu yaklaşımı için Meryem Sûresi 82. âyetteki *didden/hasım* kelimesine yapılan yorumları verip kendisinin değerlendirme yapması örnek olarak

⁵² Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 11/128-129.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 11/129.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1/3.

gösterilebilir. Söz konusu âyette putların, putlara tapanların ibadetlerini inkâr edecekleri hatta onlara hasım olacakları bildirilmektedir. Bu âyetteki *dıdden/hasım* olma Mâtürîdî'ye göre üç şekilde açıklanmıştır. “Bazıları âyetin metninde geçen “*dıdden*” kelimesine ‘yardımcı’ anlamı vermişlerdir. Putların onlara yardımcı olması şöyle açıklanmıştır: Sözü edilen putlar müşriklerle birlikte cehennem ateşine atılacaklar ve onlarla birlikte yanacaklardır. Bazıları ise şöyle açıklamışlardır: Cehennemde bir kısmı diğerine arkadaş olacak, biri diğerinden uzaklaşacak, biri diğerine hasım olacak veya yalanlayacaktır. Bütün bu durumlar onların aleyhine ve putlardan umduklarının aksine bir durumdur. İbn Abbâs da aynı beyanı ‘Ve kendilerine hasım,’ yani üzüntü olacaklar diye açıklamıştır.” Mâtürîdî bu üç açıklamayı sıraladıktan sonra, “Bu açıklamaların hepsi aynıdır.” diyerek yapılan farklı açıklamaları aynı anlamda görür.⁵⁵

2.5. İbn Abbas Rivayetini Tercih Etmemesi veya Eleştirmesi

Bu ve bir sonraki başlıkta Mâtürîdî'nin İbn Abbas'a ait bazı rivayetleri kabul etmediği hatta eleştirdiği ve gereksiz gördüğü ele alınmaktadır.⁵⁶ Mâtürîdî'nin İbn Abbas'a ait rivayetlere karşı bu tavrı sergilemesi onun İbn Abbas'ı tefsir şartlarını taşıyan sahabe olarak görmemesiyle yakından ilgilidir.⁵⁷ Konuyu somut hale getirmek için önce Mâtürîdî'nin İbn Abbas tefsirini tercih etmemesine örnek verelim. el-Mü'min Sûresi 10-11. âyetlere göre ahiret günü, inanmayanlara dünyada iken imana çağrıldıkları ancak onların inkar ettikleri ve bu tavırlarına da Allah'ın öfke duyduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine onlar: “Ey Rabbimiz sen bizleri iki defa öldürdün iki defa dirilttin. Şimdi biz günahlarımızı itiraf ediyoruz. Hiç mi bir çıkış, kurtuluş yolu yok” diye yalvaracaklardır.

el-Mü'min Sûresi 11. âyetteki “Bizleri iki defa öldürdün iki defa dirilttin.” kısmı için Mâtürîdî iki görüş nakletmektedir. İlki İbn Mesud ve İbn Abbas'a aittir. Bu iki sahabe söz konusu ifadeyi şöyle yorumlamışlardır: “Onlar henüz dünyaya gelmemişlerdi, babalarının sulbünde idiler. Allah onlara dünyada hayat verdi ve kaçınılmaz olarak dünya hayatları sona erdi. Sonra Allah kıyamet gününde onları tekrar diriltti. İşte iki hayat ve iki ölümden maksat budur.” İkinci görüş ise İbn Râvendî'ye aittir. Ona göre: “Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin.’ beyanında geçen iki ölümden biri dünyadaki ecelin sona ermesi sonucu gerçekleşen ölümdür. Allah onları kabirde diriltecek, sonra tekrar öldürecek, sonra da kıyâmet günü tekrar diriltecektir. İşte iki ölüm ve iki dirilmeden maksat budur.” Mâtürîdî bu son görüşün peşinden şu açıklamayı

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/165.

⁵⁶ Mâtürîdî'nin rivayetleri tercih etmemesine belli başlı bazı nedenler de zikredilebilir. Bunlar arasında Rivayetin vakıya muhalif olması, hayatta bir karşılığının olmaması, ilgili ayetlerin anlam dünyasını daraltması ve diğerleri. bk. Veysel Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı* (İstanbul: İz Yayıncılık 2021), 223-334. Gengil, Mâtürîdî'nin İbn Abbas'a ait 86 rivayeti kabul etmediğini tespit etmiştir. bk. Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, 334.

⁵⁷ Gengil, Veysel. “Mâtürîdî'de Tefsir Te'vil Ayrımı Meselesi”. *Diyanet İlmî Dergi* 55/3 (2019), 809.

yapmıştır: “Bu, doğruya daha yakın ve daha uygun olan görüştür. Çünkü onların, babalarının sulbündeki cansız halleri için “bizi öldürdün” denilmez, zira onlar zaten ölü, yani cansız halde idiler.”⁵⁸ Öyle anlaşılıyor ki Mâtürîdî bu değerlendirmesiyle İbn Abbas ve İbn Mesud’un yaklaşımının dilde bu şekilde ifade edilmediğini ya da bu görüşün onların kültürel birikimlerine dayandığını düşünmüş, iki sahabeye ait ortak görüşü benimsememiştir.

Mâtürîdî’nin bazen İbn Abbas’a ait esbâb-ı nüzul kabilinden rivayeti dahi benimsemediği görülmektedir. Bu hususa dair örnek el-En’âm Sûresi 50. âyete ilişkindir. Bu âyette Allah Hz. Peygamberden muhataplarına şöyle demesini istemektedir: “Allah’ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem. Melek olduğumu da söylemiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım.” Mâtürîdî’nin belirttiğine göre İbn Abbas bu âyetin inişiyle ilgili şöyle demiştir: “Müşrikler Resulüllah’a; ‘Sen muhtaç olduğun halde Allah ihtiyacını karşılayacağın bir hazine indirmedi. Aç olduğun halde karnımı doyuracağın bir bostan vermedi.’ demeleri üzerine bu âyet indi.” Mâtürîdî’ye göre İbn Abbas’ın beyan ettiği bu durumun âyetin sebep-i nüzulü olma ihtimali yoktur. Ona göre; “Eğer bir istek söz konusu ise ancak müşrikler onu kendileri için istemişlerdir. Nitekim bir âyette onlar Hz. Peygambere; ‘Yerden bir kaynak fıskırtmadıkça sana inanmayız, senin hurma ve üzüm bahçen olmalı. İçlerinden çağıl çağıl nehir akıtmalısn.’ diyerek kendileri için istekte bulundular bunun üzerine âyet nâzil oldu. Ömrüme yemin olsun ki muhtemel mana budur. İkinci mana şöyle olabilir: Hz. Peygamber onları azapla tehdit etmiş, onlar; ‘Bu azap ne zaman?’ demiş bunun üzerine o, ‘Ben size Allah’ın hazineleri ve anahtarları yanımdadır, demiyorum gaybı da bilmem.’ demiştir. Üçüncü mana da şu olabilir: Peygamber onlara ilk zamanlar; ‘Allah’ın hazineleri yanımdadır, demiyorum.’ dedi. Şayet peygamber onlara; ‘Benim hazinelerim var, ben gaybı bilirim ve ben meleğim.’ deseydi, o zaman peygambere daha çok ittiba eder ve itaat ederlerdi. Ama peygamber dedi ki: ‘Ben de sizin gibi bir beşerim ama bana vahiy gönderiliyor. Ben bana vahyolunana tabi oluyorum. Böylece sözümde doğru olduğumu, sizi çağırdığım şeyde haklı olduğumu bilirsiniz.’”⁵⁹

2.6. Bazı Âyetler İçin İbn Abbas Rivayetini Gereksiz Görmesi

Mâtürîdî, bazen İbn Abbas’ın yaptığı açıklamanın gereksiz olduğu kanaatindedir. Bu hususa dair iki örnek vermek istiyoruz. Birincisi el-Kehf Sûresi 9. Âyete ilişkindir. Bu âyette Allah Hz. Peygambere hitaben: “Yoksa sen bizim âyetlerimizden olan Ashab-ı Kehf ve Rakim’i şaşılacak bir şey mi sandın?” buyurmaktadır. Mâtürîdî Ashab-ı Kehf’in ve Rakim’in ne manaya geldiğini bildiren, içinde İbn Abbas’ın rivayetinin de bulunduğu bir dizi rivayeti aktarır. Mâtürîdî’nin nakline göre İbn Abbas şöyle demiştir: “er-Rakim’in ne olduğunu bilmiyordum. Kâb’a sordum. O da bunun mağaraya sığınan gençlerin içinden çıktıkları köy olduğunu söyledi.” Mâtürîdî bu

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, 13/20-21.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, 5/68-69.

rivayetin peşinden başka görüşler zikrettikten sonra şöyle söyler: “Ancak Kehf ve Rakim’in ne mânaya geldiğini öğrenmeye ihtiyacımız yoktur. Çünkü bu iki kelime, mağaraya sığınan gençlerin konuştukları dilden bir kelimeydi. Araplar, kelimenin ne anlama geldiğini sormamışlar, sadece Ashâb-ı Kehf’i ve Ashâb-ı Rakim’i sormuşlardır. Dolayısıyla onların bu kelimelerin mânalarıyla meşgul olmaları beklenmez.”⁶⁰

Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetini ayetin yorumu için gereksiz görmesine diğer bir örnek el-A'râf Sûresi 160. âyet hakkındadır. Bu âyetin bir bölümünde Allah İsrailoğullarını on iki oymağa ayırdığını haber vermektedir. Mâtürîdî âyetin bu kesitini yorumlama bağlamında içinde İbn Abbas'ın rivayetinin de bulunduğu rivayetlere yer vermiştir. İbn Abbas'a göre âyette kastedilen on iki oymak, “Allah'ın; ‘Onları grup grup yeryüzüne dağıttık.’⁶¹ anlamına gelen beyanındaki topluluktur.” Mâtürîdî bu açıklamadan sonra başka görüşler de zikretmiş, ardından; “Bunun nasıl olduğunu tam olarak bilmiyoruz.” demiştir. Ancak bu hususta başka görüşleri alıntılanmayı da sürdürmüştür.⁶²

Sonuç

Mâtürîdî'nin İbn Abbas rivayetlerine yaklaşımı onun âyetleri yorumlama yöntemiyle yakından ilgilidir. O bazen rivayetleri zikretmekle yetinmekte bazen değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Rivayetleri zikredip değerlendirme yapmaması bu görüşleri o ayet için muhtemel görmesi şeklinde anlaşılabilir. Değerlendirme yaptığı rivayetlerde İbn Abbas tefsirini benimseyip benimsemediğini görmek zor değildir. “Bu görüş uygundur.” gibi sözleri veya rivayeti görüşüne dayanak edinmesi onu kabul ettiğini gösterir. Aynı şekilde onun diğer rivayetler içerisinde İbn Abbas rivayetini değil, başkasını tercih etmesi, İbn Abbas'ın yorumunu eleştirmesi veya bir âyet için yaptığı yorumu gereksiz görmesi Mâtürîdî'nin o rivayeti benimsemediğine işaret eder. Mâtürîdî'nin, sahabî İbn Abbas'ın bazı görüşlerini benimsememesi, ilk etapta onun; “Tefsir, âyetlerin inişine şahit olan sahabeye aittir.” şeklindeki görüşüne tersmiş sanılabilir. Ancak onun tefsiri sahabeye özgü kılarken nüzul dönemi olaylarına şahit olma kaydı görülürse bu tavrında tezata düşmediği anlaşılır. Onun İbn Abbas tefsirini benimsemeyişi iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi, Mâtürîdî âyette anlatılan durum ve yapılacak açıklama nüzul dönemi şahitliği gerektirmiyorsa o tefsirde sahabeyi ayrıcalıklı görmemiş olabilir. İkincisi, İbn Abbas'ın nüzul döneminde yaşının küçük olması nedeniyle genelde olaylara şahit olamamış, o bu bilgiyi diğer sahabilerden almıştır. İşte İbn Abbas'ın bu çerçevede serdettiği yorumlar bizzat kendi şahadetine dayanmadığı için Mâtürîdî tarafından tefsir olarak değerlendirilmemiştir. Öyleyse Mâtürîdî'nin İbn Abbas'ın bazı rivayetlerini benimseyişi sahabi olmasının yanında onu makul görmesinden

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 9/16-17.

⁶¹ el-A'raf 7/168.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 6/85-86.

kaynaklanmıştır, denilebilir. Diğer bazı rivayetleri benimsemeyişi o yorumun nüzul dönemi olayla ilgili olmadığını düşündüğünden veya İbn Abbas'ın nüzul dönemi olaylarına bizzat şahit değil de olaya şahit olan sahabilerden öğrendiğini farz etmesinden kaynaklanıyor, olabilir.

Kaynakça

- Bilgin, Ömer Faruk. *el-Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili*, Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- Büyük, Enes. "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vîl Ayrımı ve Bunun Te'vîlât'taki Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 213-232.
- Çalışkan, İsmail. "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri". *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 67-93.
- Demirtaş, Fatma. "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vîl Ayrımı ve Öncesinde Pratik Boyut ile Dilsel Kullanımın İzleri," MÜSBE: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Düzgün, Şaban Ali. "Maturidi'nin Kur'an Yorum Yöntemi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 10 (2012), 1-18.
- Gengil, Veysel. "Mâtürîdî'de Tefsir Te'vîl Ayrımı Meselesi". *Diyanet İlmî Dergi* 55/3 (2019), 805-839.
- Gengil, Veysel. *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Karataş, Ali. *İmam Mâtürîdî Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl*. Yesevi Yayıncılık, 2014.
- Kırca, Celal. "Ebü Mansur el-Maturidi'nin Tefsir ve Te'vîl Anlayışı". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 281-295.
- el-Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerqandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Bekir Topaloğlu ve Ahmed Vanlıoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Özdeş, Talip. *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Ek 1. Te'vilâtü'l-Kur'an'da İbn Abbas'a Ait Rivayetlerin Geçtiği Sûre ve Âyet Numaraları⁶³

el-Fâtiha 1/1(2),⁶⁴ 2, 5, 6. **el-Bakara** 2/1, 17 (2), 20, 34, 78, 102 (2), 129 (2), 137, 139, 143, 151, 156, 158, 178 (2), 185 (2), 186, 187, 196 (9), 197(5), 198 (2), 203 (2), 219 (2), 226 (2), 228, 233, 234, 237, 238, 241, 255 (2), 266, 269, 271, 274, 279, 281, 282 (2). **Âl-i İmrân** 3/2, 7, 14, 19, 27, 28, 35, 45, 49, 52 (2), 55, 83 (2), 96, 97 (3), 103, 104, 110, 112, 118, 127, 146, 151, 152, 154, 159, 162 (2), 167, 170, 175, 193. **en-Nisâ** 4/1, 2, 3, 4, 5, 6 (5), 8 (2), 9, 11 (2), 12 (3), 20 (2), 23 (3), 24 (5), 25 (2), 31, 33, 34 (4), 35 (2), 36, 42, 49, 55, 58, 59, 69, 71, 75, 76, 83, 84, 85, 88, 89-90, 90, 92 (6), 93, 94 (2), 96, 98. 100, 101-102 (3), 103 (5),⁶⁵ 108, 111, 115, 117 (2), 119 (3), 127, 128 (2), 129, 135, 137, 141 (2), 142, 144, 146 (2), 148, 154 (2), 155, 156, 158, 159, 160, 161, 166, 171, 176. **el-Mâide** 5/1, 2 (2), 3 (5), 4, 5 (2), 6 (2), 8, 9, 11, 12 (4), 14, 27, 32, 33 (2), 38 (3), 41 (2), 45, 48 (3), 50, 59, 64, 68, 69, 71, 75, 78 (2), 89, 90 (2), 94, 95 (4), 96 (2), 101, 106, 106-107, 112. **el-En'âm** 6/13, 15, 35, 38, 42, 50, 54, 58, 65, 70 (2), 71 (2), 76, 80, 81, 89, 93, 99, 108, 121 (2), 138 (2), 142, 145, 146, 151, 154, 165. **el-A'râf** 7/17, 24, 26, 28, 31, 40, 43, 87, 89, 107, 111, 127, 132, 133, 145, 160, 163 (2), 179, 180, 188, 200, 201, 204, 206. **el-Enfâl** 8/1, 23, 27, 33 (2), 36, 41 (4), 42, 53, 66, 67 (2), 67, 70, 72 (2), 73. **et-Tevbe** 9/3 (2), 8, 29, 40, 47, 49, 52, 57, 60 (3), 62, 74, 90, 107, 114. **Yûnus** 10/2, 10, 39, 71. **Hûd** 11/5, 9, 15, 17, 23, 28, 31 (2), 48, 54, 69, 71, 82, 87, 94, 98, 99, 104, 114. **Yûsuf** 12/3, 55, 67, 68, 86, 88, 92, 98, 100. **Ra'd** 13/17. **İbrâhîm** 14/7, 46. **el-Hicr** 15/26, 99. **en-Nahl** 16/8, 66, 90, 116. **el-İsrâ** 17/12, 26, 28, 29, 59, 72, 85, 101. **el-Kehf** 18/9, 16, 22, 32, 44, 46 (2), 82, 90, 107. **Meryem** 19/1, 13, 62, 82. **Tâhâ** 20/5, 15, 44. **el-Enbiyâ** 21/44, 98. **el-Hac** 22/34, 36 (2), 47, 52, 72. **el-Mü'minûn** 23/2, 12, 14, 21, 70, 101. **Nûr** 24/3 (2), 4 (3), 6-7, 14,⁶⁶ 19, 26, 27, 28, 31 (3), 35, 47, 61. **el-Furkân** 25/38. **eş-Şuarâ** 26/4, 146-149, 187. **en-Neml** 27/20-21, 35, 48, 66, 82. **el-Kasas** 28/4. **el-Ankebût** 29/27, 45. **er-Rûm** 30/7. **Lokmân** 31/6, 22, 27. **el-Ahzâb** 33/4, 6, 10, 21, 33, 49, 50, 72. **Sebe'** 34/31, 39. **Fâtır** 35/1, 2, 32. **Yâsîn** 36/1, 12, 14, 31, 66. **es-Sâffât** 37/1-4 (3), 8, 13, 24, 125 (2). **Sâd** 38/3, 18, 24, 34. **ez-Zümer** 39/6, 7, 42. **el-Mü'min** 40/1, 11, 20, 77. **Fussilet** 41/10, 11. **eş-Şûrâ** 42/1 (2), 3, 15, 45. **ez-Zuhruf** 43/4, 49, 67. **ed-Duhân** 44/16, 46. **el-Câsiye** 45/29. **el-Ahkâf** 46/4, 15 (2). **Muhammed** 47/1. **el-Fetih** 48/1, 12, 16, 27. **Kâf** 50/17. **ez-Zâriyât** 51/7-8, 59. **en-Necm** 53/12, 15, 19-20, 32 (3), 38, 48, 61(2). **el-Kamer** 54/1, 7. **er-Rahmân** 55/9, 12, 22 (2), 35. **el-Vâkıa** 56/65. **el-Mücâdele** 58/1, 3, 19. **el-Mümtehine** 60/10, 11 (2), 13. **el-Münâfikûn** 63/10. **et-Talâk** 65/6. **el-Hâkka** 69/29. **Nûh** 71/28. **el-Müzzemmil** 73/12. **el-Müddessir** 74/4, 30. **el-Kiyâmet** 75/9, 28. **el-Mürselât** 77/32. **en-Nebe** 78/36. **el-İnşikâk** 84/19. **el-Gâşiye** 88/17. **et-Tîn** 95/1. **el-Kadr** 97/4. **el-Âdiyât** 100/1. **Kureyş** 106/1. **el-Maûn** 107/1, 7 (4). **el-Kevser** 108/1. **Tebbet** 111/2. **el-Felak** 113/1-5.

⁶³ Listede İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarına dair yaptığı aktarımlara yer verilmemiştir.

⁶⁴ Parantez içindeki sayı o ayete ilişkin rivayet sayısını göstermektedir.

⁶⁵ Bu beş açıklamadan biri doğrudan ayet kesitini açıklamaktadır. Diğer dört açıklamadan ikisi, el-İsrâ 17/78. ayetteki iki ifade, biri er-Rûm 30/17-18. ayet, diğeri Kâf 50/39. ayet çerçevesinde yapılmıştır.

⁶⁶ Mâtüridî, İbn Abbas'ın bu ayete ait açıklamasını değil, aynı sûrenin 16. Ayetine ilişkin açıklamasını zikreder.